

CĪŅA AR ĒNU. PAR PIEMINEKĻU DERĪGUMU UN KAITĪGUMU DZĪVEI

Mārtiņš Mintauris

Dr. hist., docents, Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte

Sabiedrības dzīvē laiku pa laikam parādās notikumi, kas šķietami vai patiesi maina līdzšinējo attīstības trajektoriju, liek pārvērtēt ierastos priekšstatus un mainīt attieksmi pret it kā zināmām un ierastām lietām. Šādas pārmaiņas parasti ir saistītas ar liela mēroga sociāla un politiska rakstura norisēm, kas ietekmē arī to, kā mēs uztveram savu vēsturi. Kultūras mantojuma nozare tam ir labs piemērs, jo kultūras mantojums ir ekskluzīva, izlases veidā saglabāta pagātne, tās materiālo un nemateriālo liecību kopums, kas ieguvis mantojuma statusu tieši tādēļ, ka ir kļuvis aktuāls.

Pagātnes aktualitāti nosaka sabiedrībā dominējošā vēstures uztvere, kā to jau 19. gadsimta nogalē pamanīja Frīdrihs Nīče (*Friedrich Nietzsche*, 1844–1900),¹ un tādēļ var apgalvot, ka kultūras mantojums nekad nav politiski neitrāls. Vēsturiska celtne, tēlniecības darbs vai piemiņas zīme vienmēr ir saistīta ar kādu notikumu vai personu, kuras vērtējums ir pakļauts ideoloģiskajai konjunktūrai. Piemēram, pēc monarhijas likvidācijas Francijas Republikas Nacionālā asambleja 1792. gadā pavēlēja nekavējoties iznīcināt visus valstī atrodamos uzrakstus, zīmes,

---

¹ Nīče, Frīdrihs (2021). *Par vēstures derīgumu un kaitīgumu dzīvei*. Rīga: Neputns, 9.–87. lpp.

pieminekļus un simbolus, kas liecina par monarhiju un feodālismu, “ievērojot to, ka svētie brīvības un vienlīdzības principi vairs neļauj atstāt ļaužu apskatei pieminekļus, kas celti par godu lepņībai, aizspriedumiem un tirānijai!”² Kultūras mantojuma aizsardzības nozares attiecības ar politisko varu vienmēr ir bijušas sarežģītas, jo šīs nozares izveidošanās ir noteiktu vēstures procesu rezultāts,³ tādēļ arī nozares speciālistu attieksme pret kādu no aizsargājamo objektu grupām ir pakļauta vēsturiski dominējošo ideoloģisko koncepciju un sociāli politisko apstākļu ietekmei.

Raksta nolūks ir dalīties pārdomās par to, kā 2022. gadā uzsāktā padomju okupācijas laikā izveidoto skulpturālo pieminekļu un piemiņas zīmju nojaukšanas kampaņa atspoguļo mūsu sabiedrības attieksmi pret padomju periodu Latvijas vēsturē. Šis process sākās apmēram mēnesi pēc Krievijas Federācijas bruņoto spēku iebrukuma Ukrainā, un tieši šis notikums starptautiskās situācijas kontekstā arvien tiek piesaukts kā katalizators, kas aizsācis vai, pēc dažu laikabiedru domām, no jauna aktualizējis nepieciešamību atbrīvoties no tā dēvētā “padomju mantojuma” klātbūtnes Latvijas publiskajā telpā un arī sabiedrības apziņā.⁴ Iepriekšējā reize, kad padomju perioda vēsture nokļuva sabiedrības uzmanības centrā, bija saistīta ar diskusijām par Latvijas PSR Valsts drošības komitejas arhīvu materiālu daļēju publiskošanu 2018. un 2019. gadā. Tā kā šogad uzsāktā cīņa ar “padomju mantojumu” nebūt nav beigusies, patlaban var konstatēt tikai dažas iezīmes, kas raksturīgas procesa gaitai, taču

² Citēts pēc: Jokilehto, Jukka (2002). *A History of Architectural Conservation*. Oxford: Butterworth–Heinemann, p. 70. Raksta autora tulkojums.

³ Lipp, Wilfried (1999). Denkmalpflege und Geschichte. In: Ulrich Borsdorf, Heinrich Theodor Grütter (Hg.). *Orte der Erinnerung. Denkmal, Gedenkstätte, Museum*. Frankfurt; New York: Campus Verlag, S. 131–167, šeit S. 132–133.

⁴ Sander, Gordon F. (2022). Memory Wars in Latvia. *The New York Review of Books*, 21 July. Pieejams: Memory Wars in Latvia | Gordon F. Sander | The New York Review of Books (nybooks.com) (skatīts 30.09.2022.).

dažādu iemeslu dēļ (ieskaitot reprezentatīvu socioloģisko datu trūkumu) vēl nav iespējams novērtēt procesa norisi kopumā.

MŪSU RŪPJU VASARA JEB KO IESĀKT AR PADOMJU PIEMINEKĻU NASTU

Saasināta attieksme pret tēlniecības objektiem jeb pieminekļiem ar izteiktu ideoloģisko vēstījumu bija raksturīga ne tikai Franču revolūcijas aktīvistiem 18. gadsimta beigās, tā ir vērojama ikvienā laikmetā, kad tiek piedzīvotas būtiskas politiskas pārmaiņas un satricinājumi. Latvijas Republikas Saeima, 1923. gadā pieņemot *Likumu par pieminekļu aizsardzību*, noteica, ka nepieciešams izstrādāt “obligatoriskus noteikumus [...] krievu režīma un vācu okupācijas varas laikā celto pieminekļu nojaukšanai vai piemērotai pārbūvei”.⁵ Nav zināms, kādi pasākumi tolaik tika veikti likumā noteiktās prasības īstenošanai, taču ir skaidrs, ka parlamenta lēmums atspoguļoja sabiedrības noskaņojumu. Pieminekļu simboliskā nozīme vienlīdz labi kalpo gan to uzstādīšanai, gan nojaukšanai. Piemēram, *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāla* lasītājiem jau pazīstamā autore Dominika Čarņecka (*Dominika Czarnecka*)⁶ starptautisku ievēribu ieguvušajā monogrāfijā par attieksmi pret padomju karavīriem veltītajiem pieminekļiem Polijā, kuras izdevums poļu valodā nāca klajā jau 2015. gadā, atzīmējusi, ka politiskas demonstrācijas un vandalisms pret šādiem pieminekļiem kā Padomju Savienības ietekmes simboliem plaši izpaudās 1981. gadā, kad padomju emisāri ar Polijas Tautas Republikas vadītāju rokām mēģināja apturēt antikomunistisko kustību šajā Varšavas pakta

⁵ Citēts pēc: Pētersons, Rihards (2000). Okupācijas laika māksla kultūras pieminekļu aizsardzības skatījumā. No: Ilze Konstante (sast.). *Doma*. 6. laid. Rīga: Doma, 71.–77. lpp., šeit 72. lpp. Likuma tekstu sk.: Likums par pieminekļu aizsardzību. *Valdības Vēstnesis*, 26.06.1923., 1. lpp.

⁶ Sk.: Demski, Dagnosław, Czarnecka, Dominika (2015). Mapping Meanings in the Post-Soviet Landscape of Borne Sulimowo. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2, 96.–120. lpp.

dalībvalstī.⁷ Baltijas valstīs padomju militārpersonām un Sarkanās armijas karavīriem/iekarojumiem veltīto monumentu ideoloģiskā nozīme aktualizējās pēc tam, kad 2007. gada pavasarī Igaunijas varas iestādes pārvietoja padomju karavīriem veltīto pieminekli no Tallinas centra uz militāro kapsētu, kam sekoja krievu kopienas pārstāvju organizētas un stihiskas protesta akcijas.⁸ “Padomju mantojums” Latvijā monumentālajā tēlniecībā, īpaši attiecībā uz Sarkanā armiju slavinošiem objektiem, bija ne mazāk iespaidīgs kā citās Austrumeiropas valstīs, kas pēc Otrā pasaules kara nonāca PSRS ietekmes sfērā vai tika anektētas.⁹ Pēc notikumiem Tallinā arī Latvijas akadēmiskajā vidē norisinājās diskusijas un tika veikti pētījumi par sabiedrības attieksmi pret “padomju mantojumu” gan tā materiālajā,¹⁰ gan nemateriālajā formā,¹¹ taču nacionāla līmeņa pasākumi, kuru

⁷ Czarnecka, Dominika (2021). “Monuments in Gratitude” to the Red Army in Communist and Post-Communist Poland. Paris: L’Harmattan, p. 217.

⁸ Par t. s. “pieminekļu karu” Igaunijā sk.: Brüggemann, Karsten, Kasekamp, Andres (2008). The Politics of History and “The War of Monuments” in Estonia. *Nationalities Papers*, 36 (3), pp. 425–448; Kattago, Siobhan (2009). War Memorials and the Politics of Memory: The Soviet War Memorial in Tallinn. *Constellations*, 16 (1), pp. 151–166.

⁹ Akadēmiskās gadagrāmatas *Osteuropa* 2008. gada speciālizlaidumā, kas bija veltīts vēstures politikai Austrumeiropas valstīs pēc PSRS sabrukuma, par padomju vēstures mantojumu un ar to saistītajiem pieminekļiem Latvijā publicēti divi raksti, sk.: Wezel, Katja (2008). “Okkupanten” oder “Befreier”? Geteilte Erinnerung und getrennte Geschichtsbilder in Lettland. In: Manfred Sapper, Volker Weichsel (Hg.). *Geschichtspolitik und Gegenerinnerung. Krieg, Gewalt und Trauma im Osten Europas. Osteuropa*, 58 (6), S. 147–158 un Nollendorfs, Valters. Achse der Erinnerung. Krieg und Okkupation in lettischen Denkmäler. *Ibid.*, S. 267–284.

¹⁰ Piemēram: Zelče, Vita (2010). Atmiņas tekstūra. Otrā pasaules kara pieminekļi Baltijas valstīs. *Latvijas Sociālā Atmiņa un Identitāte. Manuskripti*, 1. laid., 4.–38. lpp.; Mīntaurs, Mārtiņš (2016). Pieminekļi un atmiņa: padomju perioda kultūras mantojums Latvijā. No: Mārtiņš Kaprāns, Gustavs Strenga, Norberts Bekmans-Dīrkess (atb. red.). *Atmiņu kopienas: atceres un aizmiršanas kultūra Latvijā*. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 106.–129. lpp.

¹¹ Muižnieks, Nils, Zelče, Vita (red.) (2011). *Karojošā piemiņa. 16. marts un 9. maijs*. Rīga: Zinātne.

mērķis ir panākt šī mantojuma objektu aizvākšanu no publiskās telpas, sākās tikai šogad.

Attieksme pret padomju perioda materiālās kultūras mantojumu un tēlniecības darbiem kā spilgtākajām šī perioda liecībām Latvijā vienmēr ir bijusi ambivalenta, jo tā ietver jautājumus par sadarbību ar padomju okupācijas režīmu un pretestību tā īstenotajai kultūras politikai. Mērenu viļņošanās mūsu rāmajos akadēmiskajos ūdeņos pirms desmit gadiem radīja Sergeja Kruka pētījums par pieminekļu uzstādīšanu un nojaukšanu Latvijā no 1945. līdz 2010. gadam. Monogrāfijas autors pamatoja viedokli, ka aizraušanās ar Ļeņina pieminekļu celtniecību Latvijas PSR, it īpaši sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados, bija nevis padomju režīma ideoloģiskā spiediena rezultāts, bet gan veids, kā tēlniekiem iegūt papildus ienākumus, izmantojot politiskā režīma piedāvāto konjunktūru. Tomēr šī raksta kontekstā svarīgāka ir viņa formulētā atziņa par to, ka ikviena ārtelpā novietota skulptūra ir politiskās komunikācijas medijs, kas satur noteiktu ideoloģisko vēstījumu.¹² Cīņa ar “padomju mantojumu” Latvijā, kas paredz totalitāro režīmu slavinošu objektu, respektīvi, pieminekļu un piemiņas zīmju demontēšanu visā valsts teritorijā līdz 2022. gada 15. novembrim, apliecina šīs atziņas patiesumu.

Ieskatīsimies laikmetīgās vēstures notikumu hronoloģijā. 2022. gada 16. jūnijā Latvijas Republikas Saeima pieņēma likumu *Par padomju un nacistisko režīmu slavinošu objektu eksponēšanas aizliegumu un to demontāžu Latvijas Republikas teritorijā*.¹³ Atstāsim ārpus iekavām jautājumu par to, cik nacistisko režīmu slavinošu objektu patlaban atrodas mūsu valsts teritorijā

¹² Kruks, Sergejs (2011). *Ārtelpas skulptūras semiotika, ekonomika un politika. Pieminekļu celtniecība un demontāža Latvijā 1945–2010*. Rīga: Neputns, 225.–228. lpp.

¹³ Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/333439-par-padomju-un-nacistisko-rezimu-slavinosu-objektu-eksponesanas-aizliegumu-un-to-demontazu-latvijas-republikas-teritorija> (skatīts 30.09.2022.).

un kur tos līdz šim varēja apskatīt. Šāda nodrošināšanās pret teorētiski iespējamo kritiku par vēšanos tikai pret padomju režīmu slavinošiem objektiem šķiet ironiska. Kas gan varētu būt šādas kritikas avots: vai kādas vārdā nenosauktas starptautiskās organizācijas, vai Krievijas Federācijas propagandisti? Saprota, ka likuma objekts ir tikai ar padomju režīmu saistītie pieminekļi un piemiņas zīmes, to apliecina arī 2022. gada 14. jūlijā izdotie Ministru kabineta noteikumi Nr. 448 *Latvijas Republikas teritorijā esošo padomju un nacistisko režīmu slavinošo objektu saraksts*, kas ietver 69 Sarkanās armijas karavīru un padomju okupācijas režīma aktīvistu darbību slavinošus objektus.¹⁴ Tiesa, daži no tiem ir pagrūti identificējami, piemēram, objekts Nr. 7, kas atrodas Kuldīgas novada Rendas pagastā, saucas vienkārši “piemiņas akmens”, nenorādot, ar kādu notikumu vai personu piemiņu tas ir saistīts. To pašu var teikt par Krāslavā, Brīvības ielas un Lāčplēša ielas krustojumā, esošo objektu Nr. 48, par kuru ir zināms vien tas, ka tā ir “piemiņas vieta”, kā arī par objektu Nr. 69, kas atrodas Mārupes pagasta Tīrainē un ir nosaukts par “Otrā pasaules kara [! – M. M.] piemiņas zīmi”. Jebkurā gadījumā šajā sarakstā nav nacistisko režīmu slavinošu objektu, un paldies Dievam. Pat negribas spekulēt par to, kas varētu notikt, ja likuma 3. panta pirmo daļu, kas attiecas uz objektiem, kuri “slavina PSRS vai nacistiskās Vācijas okupācijas varu, ar to saistītu notikumu vai personu”, sāktu piemērot tāds hipotētisks Ministru kabinets, kurā vairākumu veidotu politiskās partijas, kas kritiski uztver nacistiskās Vācijas okupācijas laikā izveidotā Latviešu leģiona vēsturisko nozīmi. Izlēmīgai rīcībai juridiska rakstura šķēršļi spēkā esošajos likumdošanas aktos nav saskatāmi.

Protams, juridiskais pamatojums ir labāks par jebkāda pamatojuma trūkumu. Padomju okupācijas režīms jau 1940. gada

¹⁴ Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/334177-latvijas-republikas-teritorija-esoso-demontejamo-padomju-un-nacistisko-rezimu-slavinoso-objektu-saraksts> (skatīts 30.09.2022.).

vasarā uzsāka un pēc 1945. gada turpināja ar Latvijas Neatkarības karā kritušo piemiņas saglabāšanu saistīto objektu nojaukšanu. Līdz piecdesmito gadu sākumam Latvijas teritorijā tika demontēti 34 šādi pieminekļi,¹⁵ parasti šim nolūkam izmantoja formālu vietējās pašvaldības (ciema vai pilsētas izpildkomitejas) lēmumu, pat nepūloties to saskaņot ar pieminekļu aizsardzības institūcijām. Savukārt padomju okupācijas laikā uzstādītie pieminekļi un piemiņas zīmes gan kritušajiem Sarkanās armijas karavīriem un padomju aktīvistiem, gan nacistu terora upuriem un padomju režīma atzītajiem “revolucionāriem” tika iekļauti valsts aizsargājamo vēstures pieminekļu kategorijā.¹⁶ Ko sēsi, to pļausi, kāds šeit varētu atzīmēt. Tomēr gribētos ticēt, ka attieksme pret kultūras mantojuma objektiem, pat ja to ideoloģiskais vēstījums ir nepieņemams, mūsdienās ir citāda nekā padomju okupācijas laikā. Iespējams, ja plašākai sabiedrībai būtu pieejama informācija par Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes (NKMP) izmantotajiem demontējamo objektu vērtēšanas kritērijiem, šādām pārdomām nebūtu pamata. Pagaidām vienīgā liecība par tiem ir kļūdainā latviešu valodā uzrakstīta preses relīze, kas atrodama NKMP mājaslapā: “Apsēkotas 162 vietas, kuras izvērtēja darba grupas, kas pārstāvēta no Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes, Latvijas Okupācijas muzeja, Latvijas Mākslinieku savienības un Kultūras ministrijas. Process notika rūpīgi izskatot katru sarakstā esošo objektu, tā ideoloģisko vēstījumu, individuālo vēsturisko kontekstu, māksliniecisko un arhitektonisko vērtību, kā arī izmantoto materiālu.”¹⁷ Citātā saglabāta teksta oriģinālam piemītošā izteiksme. Tomēr cerēsim,

¹⁵ Ozola, Alise (2016). Latvijas Brīvības cīņu pieminekļu atjaunošana, 1987.–1998. gads. *Latvijas Arhīvi*, 3, 123.–148. lpp., šeit 124. lpp.

¹⁶ Pētersons. Okupācijas laika māksla, 73. lpp.

¹⁷ Nacionālā kultūras mantojuma pārvalde (30.06.2022.). Apsēkoti un izvērtēti okupācijas režīmu slavinoši objekti. Pieejams: Apsēkoti un izvērtēti okupācijas režīmu slavinoši objekti/Nacionālā kultūras mantojuma pārvalde (nkmp.gov.lv) (skatīts 30.09.2022.).

ka ir saglabājušies un pētniekiem kādreiz būs pieejami minētās darba grupas sanāksmju protokoli, kas varētu sniegt papildu informāciju par šiem jautājumiem.

KĀ PAREIZI CĪNĪTIES AR SAVU ĒNU

No hipotētiskās nākotnes atgriezīsimies dinamiskajā tagadnē. Karla Gustava Junga (*Carl Gustav Jung*, 1875–1961) izstrādātajā cilvēka psiholoģijas koncepcijā “ēna” ir jēdziens, kas veido pretstatu cilvēka apzinātajam “es” un satur no apziņas izstumtās vēlmes, tieksmes un īpašības. Identificēšanās ar ēnu cilvēka psihs stabilitātei ir tikpat bīstama kā mēģinājumi projicēt savas ēnas saturu uz citiem, jo no savas ēnas nav iespējams izbēgt ne tiešā, ne pārnestā nozīmē.¹⁸ Cīņa ar “ēnu” tādējādi kļūst par bezjēdzīgu cīņu pašam ar sevi, tā ir sevis paša “tumšās puses” noliegšana un/vai apkarošana – tā ir cīņa ar savu negatīvo pieredzi, atsakoties to pieņemt.

Par Junga teorijas aktualitāti mūsdienā Latvijā atgādina notikumi, kas saistīti ar “padomju mantojuma” apkaršanu publiskajā telpā. Izmantojot Junga pieeju, varam apgalvot, ka daļa Latvijas sabiedrības identificējas ar “ēnu”, kas ietver padomju periodu kā personiskajai biogrāfijai svarīgu un pozitīvi vērtējamu pieredzi, savukārt citi vēlētos atbrīvoties no padomju okupācijas radītās traumas, izstumjot šo pieredzi bezapziņā un pēc iespējas likvidējot visus vides objektus, kas varētu par to atgādināt. Padomju okupācijas periodā uzbūvēto ideoloģisko pieminekļu nojaukšanu Latvijā var uztvert kā atbrīvošanos no koloniālās pagātnes liecībām, kas publiskajā telpā ir kļuvušas traucējošas vai pat kaitīgas, jo tās provocē etnopolitiski ievirzītas sadursmes starp dažādām sabiedrības grupām. Šāds viedoklis tagad ir visai izplatīts, vismaz spriežot pēc tā, cik bieži tas tiek

¹⁸ Jung, Karl Gustavs (1996). *Psiholoģiskie tipi*. Rīga: Zvaigzne ABC, 179.–182. lpp.; Reņģe, Viesturs (1999). *Psiholoģija. Personības psiholoģiskās teorijas*. Rīga: Zvaigzne ABC, 59.–61. lpp.

pausts elektroniskajos un drukātajos medijos, nemaz nepieminot sociālajos tīklos notiekošās diskusijas.

Tomēr tas, ka viedoklis ir populārs, nenozīmē, ka tas ir arī pamatots. Pieminekļa nojaukšana būtībā ir tikpat rituāla darbība kā pieminekļa uzstādīšana. Atmiņas ritualizēšanai piemīt īpašības, kas padara atmiņas saturu divdomīgu un apstrīdamu. Kā raksta Aleida Asmane (*Aleida Assmann*),¹⁹ mūsdienu sabiedrības kritisko attieksmi pret publiski bieži piesauktajām vēstures tēmām izraisa prakse, kas raksturo tā dēvēto pieminēšanas industriju jeb uzmācīgu atmiņu uzspiešanu. Tā izpaužas kā atcerēšanās procesa emocionalizēšana, inscenēšana un institucionalizēšana. Šāda pieeja izraisa sabiedrībā to, ko Asmane apzīmē kā atvairīšanas reakciju: ritualizējot atmiņu, rodas īgnums pret šādi veidoto atcerēšanās kultūru, un tās vēstījums tiek zināmā mērā degradēts.

Aplūkojot 2022. gada vasaras notikumus cīņā ar “padomju mantojumu” monumentālajā tēlniecībā, var novērot visu triju iepriekš minēto atmiņas ritualizēšanas stadiju secīgu nomaiņu. Kā piemēru izmantosim publiskajā telpā konstatējamo attieksmi pret pieminekli Padomju armijas karavīriem Rīgā, Uzvaras parkā. Viss sākās ar sakāpinātu emocionālu reakciju, atsauci uz Krievijas iebrukumu Ukrainā un pieminekļa lomu 9. maija svinību rituālos, kam sekoja inscenējuma fāze ar demonstratīvo ziedu novākšanu, izmantojot mehanizēto dārza tehniku, un politiskie demarši Ministru kabinetā – kārtībai jābūt! Visbeidzot, kā reakcija uz radušos, varbūt pat mērķtiecīgi radīto situāciju nāca institucionāls atrisinājums – steidzami pieņemtais 16. jūnija likums un ar to saistītie Ministru kabineta noteikumi.

Var retoriski jautāt, vai notikumu gaita būtu citāda, ja mēs nedzīvotu Saeimas vēlēšanu gadā, kas ļauj viegli konvertēt vēstures tēmas politiskā kapitāla iegūšanai. Padomju režīmu

¹⁹ Asmane, Aleida (2018). *Jaunais īgnums par memoriālo kultūru. Iejaukšanās*. Rīga: Zinātne, 62.–66. lpp.

simbolizējošo vai “pārstāvošo” memoriālās tēlniecības objektu nojaukšana pati iegūst simbolisku raksturu, kas vieniem izraisa sajūsmu un atvieglojumu, citiem – pretestību vai apmulsumu. Pretestību šo pieminekļu nojaukšanai var skaidrot ar to, ka daļa Latvijas sabiedrības joprojām atrodas padomju ideologu konstruētā vēstures naratīva varā vai atbalsta Krievijas impērisko politiku. Sprotams, ka estētiska rakstura argumenti šeit nedarbojas, jo padomju režīma simbolu celtniecībā noteicošā bija to ideoloģiskā funkcija.²⁰ Turklāt kara apstākļos atgādināt par ideoloģisko objektu māksliniecisko vērtību šķiet pat neētiski. Par objektu kultūrvēsturisko vērtību šeit nav vērts runāt, jo, kā jau minēju, mums pagaidām nav zināmi tās noteikšanas kritēriji. Savukārt pieminekļu nojaukšanas pamatojums sakarā ar vēsturiskā taisnīguma atjaunošanu, kā deklarēts minētā likuma 1. panta 4. daļā, nav tik pārlicinošs, kā tiek apgalvots, jo šis arguments ir pārāk parocīgs, lai būtu izmantojams bez atrunām un paskaidrojumiem. Arī tādēļ, ka Ukrainai piederošās Krimas pussalas aneksiju 2014. gadā Krievijas Federācija “pamatoja”, atsaucoties uz vēsturisko taisnīgumu. Vēsturiskā taisnīguma jēdziens politiskajā un mediju leksikā ļoti ātri piedzīvo inflāciju, kas stipri ierobežo tā izmantošanas iespējas, tāpēc atsaucies uz šo jēdzienu pieder jau aplūkotajai atcerēšanās praksei, kas izpaužas kā atmiņu emocionalizēšana un daļēji arī to inscenēšana. Lidzīga pieeja vērojama attiecībā uz ielu nosaukumu maiņu Rīgā un citās Latvijas pilsētās, bet tā ir atsevišķa tēma.

Racionālā argumentācijas daļa padomju perioda ideoloģisko pieminekļu nojaukšanas akcijā gan 1990.–1991., gan 2022. gadā ir saistīta ar tās politisko pamatojumu: nepieciešamību atbrīvoties no PSRS simbolu klātbūtnes pēc padomju režīma sabrukuma. Vai tas nozīmē, ka tagad vienkārši tiek pabeigts tas, kas tika iesākts pirms trīsdesmit gadiem? Tomēr nē. Atšķirība starp

²⁰ Vairāk par to sk.: Gill, Graeme (2011). *Symbols and Legitimacy in Soviet Politics*. New York: Cambridge University Press.

situāciju toreiz un tagad ir ne tikai notikumu sociālpsiholoģiskajā fonā (valsts atjaunošanas gaisotne toreiz pret reālu militāro draudu atmosfēru šodien), bet arī akcijas ierosinājuma līmenī: valsts atjaunošanas laikā “ļņinekļu” demontāža sākotnēji bija pašvaldību iniciatīva,²¹ tagad šo jautājumu regulē Saeimas pieņemtais likums. Turklāt Ļņina pieminekļu nojaukšana 20. gadsimta 90. gadu sākumā ir salīdzināma ar citu padomju valsts simbolu – PSRS un LPSR ģerboņa un karoga, padomju naudas vienību – pazušanu no publiskās telpas, bet mūsdienās ir runa par tipoloģiski un estētiski atšķirīgu (kaut arī ideoloģiski līdzīgi veidotu) objektu demontāžu. Parasti šeit norāda uz analogiju, kas saistīta ar ģeopolitisko pārmaiņu mērogu, proti, salīdzina PSRS sabrukumu ar pārmaiņām, kas notiek kopš Krievijas iebrukuma Ukrainā, kaut gan to ietekmi vēl nav iespējams novērtēt.

Padomju perioda pieminekļu nojaukšanas akcijām Latvijā valsts atjaunošanas sākumā un mūsdienās ir kopīga pārliedzība, ka līdz ar pagātnes traumu (padomju okupāciju) simbolizējošo objektu iznīcināšanu notiks atbrīvošanās no pašas traumas un tās radītajām sekām. Tuvāk aplūkojot, šis priekšstats ir saistīts ar mitoloģiskās jeb maģiskās domāšanas pasauli. Kā zināms, maģiskā domāšana ir spēcīga tieši tādēļ, ka to praktiski neietekmē racionāla analīze un kritika, tādēļ diskutēt ar šādas domāšanas piekritējiem nozīmē trenēties daiļrunībā bez īpašām izredzēm ietekmēt otras puses pārstāvju viedokli. Pasakām ir sava morfoloģija un loģika, tādēļ pret šo cilvēces pieredzes avotu nopietni izturas ne tikai etnologi, psihologi un vēsturnieki, bet arī tirgziņības speciālisti un politiķi. Nokļūstot pasakā, jārikojas atbilstoši tās likumiem, kaut arī ārpus pasakas vides šāda rīcība var kļūt infantila. Atliek noticēt tam, ka, izrauļot ļaunuma sakni, kas iemiesojusies kādā memoriālajā plāksnē vai galvenajā “okupācijas stabā” Rīgā, kā arī simboliski aprokot zemē akmeni ar padomju

²¹ Pētersons. Okupācijas laika māksla, 74.–75. lpp.

ideoloģiju saturošu tekstu, viss būs kļuvis jauns. Sākot ar šo brīdi, padomju okupācijas pieredze izgaisīs kā nebijusi, aiznesot sev līdzī arī neatbildētos jautājumus par kolaborāciju, lustrāciju un citām vēsturiskām parādībām, kuru apzīmēšanai izmantojami latviskajai dzīvesziņai pasveši termini. Tiesa, ēnas klātbūtni mūsu dzīvē tas nebūt neietekmē.

FIGHTING WITH ONE'S OWN SHADOW. ON THE USE AND ABUSE OF MONUMENTS

Mārtiņš Mintauris

Dr. hist., assistant professor, Faculty of History and Philosophy, University of Latvia

Summary

The essay examines the issue of the dismantling of monuments and commemorative signs built in Latvia during the Soviet occupation and associated with the ideology of the Soviet regime, which was launched in the summer of 2022. The author evaluates the historical and political context of these events, which is related to the invasion of the Russian Federation in Ukraine in the spring of 2022, the re-emerged awareness of the problem of the so-called 'Soviet heritage' in Latvian society, and the impact of the upcoming parliamentary election. Evaluation of the public attitude towards these issues leads to the argument that association of the cultural heritage with a specific political ideology is a historical phenomenon, the importance of which grows under the conditions of major political changes. Consequently, the public attitude towards the ideologically unacceptable part of cultural heritage results in the destruction of the respective part of the heritage, ignoring considerations related to its cultural, historical, and informative significance. Politically or ideologically motivated 'cleansing' of the cultural heritage can be compared to the phenomenon of the 'shadow' defined in Carl Gustav Jung's analytical psychology, i.e. the pushing of the negative experience out of one's consciousness. As the body's reaction to a trauma, such behaviour is natural, however, it does not heal the problems caused by the traumatic experi-

---

ence. The 'erasing' of monuments from the public space of Latvia as symbols of the traumatic Soviet occupation will not solve the problems related to the Soviet occupation period in Latvian history or the social and psychological legacy of this period.

© 2022 Mārtiņš Mintauris

Latvijas Universitāte

Raksts publicēts brīvpieejā

saskaņā ar Creative Commons

Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 Starptautisko

licenci (CC BY-NC 4.0)

This is an open access article licensed

under the Creative Commons Attribution 4.0

International License (CC BY-NC 4.0)

(<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)